

CORONA EN DE CIVIELE RECHTSPRAAK: ELK NADEEL HEEFT EEN VOORDEEL?

Kim van der Kraats*

In deze bijdrage wordt uiteengezet welke maatregelen in verband met COVID-19 zijn getroffen in civiele zaken. Vervolgens wordt nagegaan welk effect deze maatregelen hebben gehad op de kwaliteit van het civiele proces. Conclusie is dat de eerste maatregelen op sommige kwalitatieve aspecten een nadelige invloed hebben gehad, doch dat de maatregelen nu en in het post-coronatijdperk juist ook een positieve bijdrage aan de kwaliteit van het civiele proces kunnen leveren.

Inleiding

Ook voor de rechtspleging heeft COVID-19 grote gevolgen gehad. De laatste maanden is daarover het nodige geschreven. Er zijn vooral kritische kanttekeningen geplaatst bij de invloed van de getroffen maatregelen op de kwaliteit van de rechtspleging. In dit artikel zal worden nagegaan wat het effect van deze maatregelen is geweest op de kwaliteit van specifiek de civiele rechtspleging, of er maatregelen zijn waarmee de civiele rechtspraak in het post-coronatijdperk haar voordeel kan doen en zo ja, welke.¹ Daartoe wordt eerst een kort overzicht gegeven van de getroffen maatregelen in de civiele procedures en de kwaliteit van de civiele procedure gedefinieerd. Vervolgens wordt het effect van de maatregelen per kwaliteitsaspect besproken.

In dit artikel zal worden nagegaan wat het effect van de COVID-19-maatregelen is geweest op de kwaliteit van specifiek de civiele rechtspleging, of er maatregelen zijn waarmee de civiele rechtspraak in het post-coronatijdperk haar voordeel kan doen en zo ja, welke

De maatregelen en het kwaliteitskader

Op 17 maart 2020 heeft de Rechtspraak maatregelen getroffen vanwege het coronavirus. Er is wel geschreven dat de Rechtspraak op slot ging en de gerechtsgebouwen dicht gingen, maar het ligt genuanceerder.² Met betrekking tot de civiele rechtspraak is besloten alleen nog de zittingen in zeer urgente zaken door te laten gaan, fysiek of telefonisch.³ In de bodemzaken (en een enkele andere zaak) werd meestal een tweede schriftelijke ronde (re- en dupliek) gelast in plaats van een reeds geplande of nog te bepalen mondelinge behandeling. In andere zaken werd een zitting uitgesteld. Het was voor gedaagden in kantonzaken ook niet meer mogelijk op een rolzitting mondeling verweer te voeren: zij kregen de mogelijkheid om aan te geven dat zij door de kantonrechter gebeld wilden worden en zij konden niet alleen per post, maar ook per e-mail schriftelijk reageren.⁴

De Rechtspraak heeft zich toegelegd op het *coronaproof* maken van het gerechtsgebouw en de zittingszalen en het mogelijk maken van (beveiligde) digitale videoverbindingen (via Skype). Daarna kon het aantal zittingen weer worden opgevoerd, via Skype en fysiek. Dankzij de Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid⁵ werd het mogelijk om vanaf 20 april 2020 partijen te verplichten aan een zitting via Skype deel te nemen. Vanaf begin april 2020 gebeurde dat al op vrijwillige basis. Vanaf 7 april 2020 werden weer fysieke of Skype-zittingen gehouden in urgente zaken en vanaf 11 mei 2020 weer in alle zaken.⁶ Vanaf 1 september 2020 wordt in kantonzaken ook weer een fysieke rolzitting gehouden bij alle rechtbanken.⁷

* Prof.dr. K.G.F. van der Kraats is bijzonder hoogleraar Rechtspraak aan de Universiteit Utrecht en rechter in de rechtbank Midden-Nederland. Tot 1 september 2019 was zij teamvoorzitter handel en kanton in de rechtbank Overijssel. Met dank aan mr. H. Steenberghe (senior rechter in de rechtbank Midden-Nederland) en mr. S. Bokx-Boom (senior rechter in de rechtbank Midden-Nederland en voorzitter van het LOVCK) voor hun input op een eerdere versie van dit artikel.

1 Hierbij beperk ik mij tot civiele zaken (handel en kanton) in eerste aanleg met uitsluiting van familiezaken en insolventiezaken.

2 A. Hammerstein, 'Rechtspraak in tijden van COVID-19', *JBPR* 2020, afl. 4, onder 'Inleiding'.

3 M. de Boer & M. de Monchy, 'Kroniek van het burgerlijk procesrecht', *NJB* 2020/2397, p. 2653.

4 P.V.S de Boer e.a., 'De Tijdelijke wet COVID-19 Justitie en Veiligheid', *AA* 2020, afl. 6, p. 598-612 (AA20200598), op p. 601.

5 Voluit: Wet van 22 april 2020, houdende tijdelijke voorzieningen op het terrein van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in verband met de uitbraak van COVID-19.

6 De Boer & De Monchy 2020, p. 2653.

7 De Boer & De Monchy 2020, p. 2653.

Gedurende de gehele coronaperiode hebben de medewerkers van de griffies in het gerechtshof keihard doorgewerkt; zij moesten er zijn voor telefoontjes, het omzetten van zittingen (naar een andere datum of naar een Skype-zitting), het verwerken van stukken en het versturen ervan. Rechters en juridisch medewerkers zijn – naast de (fysieke) zittingen,⁸ voor zover die in de verschillende fases door konden gaan – vanuit huis uitspraken gaan schrijven, hebben de tijd benut om achterstanden weg te werken en zijn soms bijgesprongen bij andere rechtsgebieden.

De getroffen maatregelen bestaan uit – samen-gevat en voor zover van invloed op de zaaksbehandeling – het tijdelijk niet gelasten van mondelinge behandelingen in bodemzaken, het houden van mondelinge behandelingen via Skype, het telefonisch mondeling kunnen antwoorden in kantonzaken, het niet of spaarzaam toelaten van publiek en het (veilig) mailen met de rechtbank. Alvorens te bespreken wat de impact van deze maatregelen op de kwaliteit van de civiele rechtspleging is geweest en of die maatregelen in het post-coronatijdperk aan die kwaliteit zouden kunnen bijdragen, is het nodig eerst te verhelderen wat de kwaliteit van het civiele proces behelst. Op basis van literatuuronderzoek heb ik in mijn proefschrift geconcludeerd dat de integrale kwaliteit van het burgerlijk proces(recht) zich laat afmeten aan de mate waarin het proces toegankelijk, openbaar en eerlijk is en binnen een redelijke termijn partijen van een oordeel voorziet, waarbij partijen gehoord worden en geborgd wordt dat zij gelijke wapenen in handen hebben, onder leiding van een rechter die onafhankelijk, onpartijdig en deskundig is, de feiten zoveel mogelijk op de waarheid baseert en zijn beslissing voorziet van een draagkrachtige motivering.⁹

Hierna zullen de coronamaatregelen in het licht van de afzonderlijke aspecten van kwaliteit worden besproken, met uitzondering van de onafhankelijke, onpartijdige en deskundige rechter, aangezien de maatregelen daarop naar mijn mening geen invloed hebben.¹⁰

Ik denk dat de digitale ontwikkelingen die onder druk van de coronacrisis eindelijk tot stand zijn gekomen, in de toekomst juist een bijdrage kunnen leveren aan het vergroten van de interne toegankelijkheid

Toegankelijkheid

Bij toegankelijkheid gaat het om de feitelijke toegang tot de rechter (externe toegankelijkheid) én de toegankelijkheid van het procesrecht nadat een procedure aanhangig is gemaakt (interne toegankelijkheid).¹¹ De coronamaatregelen hebben vooral invloed gehad op de interne toegankelijkheid.

Hammerstein heeft er de nadruk op gevestigd dat de interne toegankelijkheid van de civiele procedure beperkt is, doordat de rechtbanken vanaf 17 maart 2020 alleen nog zeer urgente zaken op zitting be-

handelden.¹² Zo snel mogelijk zijn de zittingen weer opgevoerd, aanvankelijk in beperkte mate fysiek en in overgrote mate via Skype – deze verhouding wisselt naargelang de coronafase waarin de samenleving zich bevindt. Er zijn voor zover mij bekend niet of nauwelijks telefonische zittingen gehouden.

Uit recent onderzoek blijkt dat in civiele zaken 38% van de ondervraagde advocaten ontevreden is over Skype-zittingen.¹³ Waarom en of dit kan worden gerelateerd aan aspecten van interne toegankelijkheid volgt niet uit dit onderzoek. Uit vervolgvragen bleek wel dat 33% van de ondervraagde advocaten meent dat Skype-zittingen afbreuk doen aan de legitimiteit van de rechtspraak en dat 36% veronderstelt dat het leidt tot minder vertrouwen van hun cliënt in de rechtspraak.¹⁴ Uit het onderzoek blijkt mij niet waarom de advocaten die conclusies trekken. Mogelijk houdt dit verband met psychologische effecten, zoals het gevoel minder betrokken te zijn.¹⁵ Ik hoop dat daarover meer duidelijkheid komt in het grote onderzoek naar coronarechtspraak dat wordt gedaan door de Universiteit Utrecht, de Universiteit Leiden en de Radboud Universiteit en waarvan eind 2021 de eindresultaten beschikbaar zullen zijn.¹⁶

Uit hetzelfde onderzoek volgt ook dat 60% van de advocaten in civiele zaken minder het gevoel heeft dat een Skype-zitting een echte zitting is en dat 45% een gebrek aan sfeer en rituelen ervaart.¹⁷ Dat valt wellicht niet zozeer onder de (interne) toegankelijkheid van de *procedure* als wel onder de (grote?) toegankelijkheid van de *rechter*. Dit doet bij mij de volgende vraag rijzen: gaat het om een kwestie van gewoonte en gewenning voor de advocaten of heeft het ontbreken van sfeer en rituelen betekenis voor de (ervaren) kwaliteit van de civiele procedure? Als de rechtspraak het voor de legitimiteit en het gezag moet hebben van formaliteit en statige gebouwen, dan wel. Maar ik denk dat de deformalisering juist past en aansluit bij ontwikkelingen die onder invloed van Maatschappelijk Effectieve Rechtspraak tot stand komen, zoals de verschillende initiatieven met buurtrechtspraak.¹⁸ Bovendien kan een formele omgeving bij sommige partijen een gevoel van vervreemding en nervositeit oproepen dat hen belemmert alles mee te krijgen wat er op een zitting gebeurt en zich goed uit te drukken.

Ik denk dat de digitale ontwikkelingen die onder druk van de coronacrisis eindelijk tot stand zijn gekomen, in de toekomst juist een bijdrage kunnen leveren aan het vergroten van de interne toegankelijkheid.¹⁹ In een column over rechtspraak in tijden van corona noemt De Bock de beschouwingen van Richard Susskind over *online courts* als middel om iedereen gelijke toegang tot het recht te geven inspirerend.²⁰ Aan De Bock kan worden toegegeven dat er nog een weg te gaan is voor er *online courts* zijn, maar de nu in gang gezette ontwikkelingen zou ik willen vasthouden en uitbouwen.

Zo stel ik mij voor dat een Skype-zitting in het post-coronatijdperk in ieder geval een standaardoptie wordt waarvoor partijen kunnen kiezen. Uit eerste onderzoek blijkt dat 16% van de ondervraagde advocaten denkt dat in civiele zaken in de toekomst meer dan de helft van de zittingen met videoverbinding plaatsvindt en 18% denkt in meer dan een kwart van de zaken.²¹ Over het soort zaken dat zich daarvoor leent, lopen de meningen nog

8 In sommige gevallen doen de rechter en/of juridisch medewerker de Skype-zitting vanuit huis.

9 K. van der Kraats, *De eigen(aardigheid) van de kantonrechter. Over de verschillen tussen het proces(verloop) bij de kantonrechter en de civiele rechter en de betekenis daarvan* (diss. Utrecht), Den Haag: Boom juridisch 2011, p. 163.

10 Voor een enkele uitzondering zie hierna onder 'Eerlijk proces'.

11 I. Giesen, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht. Procesrecht. 1. Beginselen van burgerlijk procesrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2015/160; P. Smits, *Artikel 6 EVRM en de civiele procedure*, Deventer: Kluwer 2008, p. 49; Van der Kraats 2017, p. 152.

12 Hammerstein 2020, onder 'Voldoende grondslag voor maatregelen'.

13 S. Droogleeve Fortuyn, 'Onderzoek videorechtspraak: echt contact met rechter blijft onmisbaar', *Advocatenblad* 2020, afl. 8, p. 11. Dit betreft een onderzoek van het *Advocatenblad* in samenwerking met de Erasmus Universiteit, Universiteit Leiden, Radboud Universiteit en Bureau Tangram online onderzoek, waaraan ruim vierhonderd advocaten uit verschillende rechtsgebieden hebben meegedaan.

14 Droogleeve Fortuyn 2020, p. 12, 15.

15 F. van Dijk & E. Bauw, 'Coronacrisis en rechtspleging', *Recht der Werkelijkheid* 2020, afl. 3, p. 14-30, aldaar op p. 23.

16 Het project betreft 'De impact van de coronacrisis op de rechtspraak en de positie van kwetsbare rechtszoekenden' en is gefinancierd met een onderzoeksubsidie uit het COVID-19 Programma van ZonMw.

17 Droogleeve Fortuyn 2020, p. 12.

18 In het kader van MER focust de Rechtspraak erop 'de problemen van de mensen in de samenleving écht op te lossen' in plaats van het (enkel) doorhakken van juridische knopen en zijn pilots in het land gestart om de toegankelijkheid van de rechtspraak te vergroten. Zie: www.rechtspraak.nl/Organisatie/-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Kwaliteit-van-de-rechtspraak/MER.

19 Zie ook J. Dordonat-Breeuwswa, R. van der Laan, B. Schellekens & J. Smits, 'Coronamaatregelen en fundamentele rechtsbeginselen: van noodoplossingen naar brede reflectie', *Rechtstreeks* 2020, afl. 3, p. 24-33, op p. 29.

20 R. de Bock, 'Rechtspraak in tijden van corona', AA 2020.

Foto: Manon Heinsman | © Ars Aequi

- p. 463 (AA20200463); Van Dijk & Bauw, p. 24.
- 21 Droogleeever Fortuyn 2020, p. 15.
- 22 Dordonat-Breeuwsma, Van der Laan, Schellekens & Smits 2020, p. 32.
- 23 Van Dijk & Bauw 2020, p. 24.
- 24 R. Jansen, 'Aandachtspunten bij het gebruik van de videoconferentie in civiele procedures', *NJB* 2020/2301.
- 25 Hammerstein 2020, onder 'Digitalisering'; De Boer & De Monchy 2020, p. 2653.
- 26 Smits 2008, p. 96, 102; Van der Kraats 2017, p. 153.
- 27 Hammerstein 2020, onder 'Voldoende grondslag voor maatregelen'. Zie voor telefonische zittingen ook Heuving 2020, p. 63.
- 28 Hammerstein 2020, onder 'Digitalisering'.
- 29 Hammerstein 2020, onder 'Digitalisering'.
- 30 P. Ernste, 'Het Wetsvoorstel Spoedwet KEI: een verruimd

uiteen. De een denkt aan simpele zaken,²² de ander meent dat ook omvangrijke en meer complexe zaken zich daarvoor kunnen lenen.²³ Je zou hierbij niet alleen aan mondelinge behandelingen kunnen denken, maar ook aan getuigenverhoren²⁴ en descentes, waarbij beide partijen in beeld brengen wat de rechter moet zien.

Ook hoop ik dat de mogelijkheid om telefonisch mondeling verweer en per e-mail schriftelijk verweer te voeren gehandhaafd blijft. Vooral nog heeft een aantal rechtbanken ook na het hervatten van de fysieke rolzitting per 1 september jl. die mogelijkheid geboden. Het blijvend bieden van de mogelijkheid om telefonisch verweer te voeren zou ertoe kunnen leiden dat gedaagden (in kantonprocedures) vaker verweer voeren, hetgeen kan bijdragen aan andere aspecten van kwaliteit, zoals gehoord worden en waarheidsvinding.

De geopende mogelijkheid om via een beveiligde verbinding met de rechtbanken te e-mailen is positief ontvangen²⁵ en leidt er ook toe dat de rechtbank vaker de beschikking heeft over digitale processtukken die op die manier ook digitaal kunnen worden gelezen door (tegelijkertijd) rechter en juridisch medewerker.

Eerlijk proces

Het recht op een eerlijk proces omvat het recht van de procespartijen om gehoord te worden, het recht van de procespartijen op gelijke wapenen en de verplichting voor de rechter dat uitspraken voldoende gemotiveerd zijn.²⁶

Er is door Hammerstein opgemerkt dat het recht op een mondelinge behandeling onder druk is komen te staan, doordat zittingen niet zijn doorgegaan en dat het recht op hoor en wederhoor in de knel is gekomen doordat zittingen telefonisch plaats hebben gevonden.²⁷ Na 17 maart 2020 werd in bodemzaken inderdaad enige tijd een tweede schriftelijke ronde (re- en dupliek) gelast in plaats van een mondelinge behandeling. In die zaken behouden partijen evenwel het recht om een mondelinge behandeling te verzoeken, die dan ook alsnog gehouden zal moeten worden. In veel gevallen is gepoogd het gemis van een mondelinge behandeling te ondervangen door het maken van een instructievonnis met gerichte vragen van de rechter die beantwoord moeten worden bij re- en dupliek.²⁸ Hammerstein schrijft dat er weinig oog is voor het feit dat een schriftelijke beantwoording van vragen partijen in de problemen kan brengen.²⁹ Hij licht dat echter niet toe en ik begrijp ook niet waar hij op doelt, zeker niet tegen de achtergrond dat partijen na dupliek ook nog om een mondelinge behandeling kunnen vragen. Het is overigens blijkens artikel 30k lid 3 Rv de bedoeling dat de rechtbank in het kader van regievoering in zoveel mogelijk zaken een instructievonnis met een zittingsagenda voor de mondelinge behandeling maakt. Daarmee is nu op deze wijze een aanvang gemaakt, die hopelijk ook in het post-coronatijdperk verder ingeburgerd raakt.³⁰

Telefonische zittingen zonder beeldverbinding hebben bij mijn weten niet of nauwelijks plaatsgevonden in civiele zaken, behoudens het telefonische contact om een mondeling antwoord van gedaagden in kantonzaken op te nemen. Wel hebben veel zittingen via Skype plaatsgevonden (ook in de tweede en huidige derde golf van coronabesmettingen) en ook komen (in veel mindere mate) hybride zittingen voor als bijvoorbeeld een fysieke zitting is bepaald, maar een der partijen wegens een besmetting of quarantaine daarbij niet aanwezig kan zijn. De rechter zal er daarbij alert op moeten zijn dat het recht op gelijke wapenen en zijn eigen onafhankelijkheid en onpartijdigheid niet ter discussie komen te staan.³¹ Dit blijkt ook uit een uitspraak van de wrakingskamer, waarbij het wrakingsverzoek werd toegewezen omdat de rechter zonder motivering had volhard in de beslissing om een hybride zitting te houden waarbij de wrakende partij via Skype kon aansluiten en de andere partij bij de rechter in de zittingszaal aanwezig was. De wrakingskamer overweegt daarbij:

'Dit getuigt van een zodanige mate van onwelwillendheid en is, gelet op het aan de orde zijnde fundamentele belang van verzoeker om op een gelijke wijze als zijn wederpartij aanwezig te kunnen zijn op een (fysieke) zitting, zodanig onbegrijpelijk dat de rechter hiermee de schijn van vooringenomenheid jegens verzoeker heeft kunnen wekken.'³²

Zittingen per videoverbinding doen blijkens het hiervoor genoemde onderzoek van het *Advocatenblad* volgens 27% van de ondervraagde advocaten in civiele zaken afbreuk aan een eerlijk proces en ook Hammerstein schrijft dat deelnemers beperkingen

ervaren 'die vaak verband houden met fundamentele beginselen van procesrecht'.³³ De ondervraagde advocaten en Hammerstein noemen enkele factoren. Ten eerste de communicatie per videoverbinding, die een grote discipline zou vragen van de deelnemers, spontane reacties zou beperken en het moeilijk zou maken om te overtuigen.³⁴ Met betrekking tot de gevraagde discipline vraag ik mij af of en in hoeverre dit erg is en of het niet om een discipline gaat die ook van de deelnemers aan een fysieke zitting wordt verwacht, namelijk het elkaar laten uitspreken. Dat beperkt inderdaad ook het aantal spontane reacties, maar het belangrijkste is dat partijen de gelegenheid krijgen om de gewenste reactie te geven. Veel zal afhangen van een goede regievoering door de rechter. Ik ben heel nieuwsgierig naar de reden dat 42% van de ondervraagde advocaten heeft aangegeven het moeilijker te vinden om de rechter tijdens een Skype-zitting te overtuigen.³⁵ Heeft dat te maken met onzekerheid van advocaten, het feit dat vaak wordt gevraagd vooraf pleitnota's in te sturen bij een Skype-zitting die dan niet meer hoeven te worden voorgelezen zoals op een fysieke zitting, of het feit dat ze minder goed kunnen zien hoe hun betoog bij de rechter landt?

Communicatie per videoverbinding zou een grote discipline vragen van de deelnemers. Ik vraag mij af of en in hoeverre dit erg is en of het niet om een discipline gaat die ook van de deelnemers aan een fysieke zitting wordt verwacht, namelijk het elkaar laten uitspreken

Verder wordt nog genoemd dat het tijdens een Skype-zitting voor advocaat en cliënt moeilijker is om te overleggen, dat het tonen van stukken en ondersteunende middelen lastiger is en dat de techniek beter moet.³⁶ Deze punten zijn volgens mij oplosbaar. Vaak zitten advocaat en cliënt in één ruimte voor de videoverbinding en dan doet het probleem bij het onderlinge overleg zich niet voor. Het is dan wel prettig als de camera inzoomt op de spreker, omdat advocaat en cliënt anders voor de verschillende deelnemers meestal zeer klein in beeld zijn (gelet op de afstand die zij onderling in acht moeten nemen). Als advocaat en cliënt niet in dezelfde ruimte zitten, kunnen zij via WhatsApp en e-mail contact met elkaar houden en ook altijd tijdens de zitting om een schorsing vragen voor overleg. De rechter zal hiervoor in beginsel begrip moeten tonen, nu het natuurlijke 'fluisteroverleg' tijdens een fysieke zitting niet mogelijk is. Het is overigens ook mogelijk voor partijen om tijdens een Skype-zitting te schikken.³⁷ In dat geval kunnen ze de WhatsApp-verbinding gebruiken om te onderhandelen en daarvoor trekken rechter en griffier zich dan uiteraard terug uit de verbinding. Het proces-verbaal met de schikking kan onder de zitting aan partijen worden gemaild, die dan daarop hun akkoord kunnen terugsturen, en die stukken worden dan aan het proces-verbaal gehecht ter vervanging van de handtekening van partijen. Tijdens een Skvoo-

zitting kunnen stukken en andere ondersteunende (bewijs)middelen worden getoond; het is alleen een kwestie van weten hoe. Hierover en over de techniek in het algemeen kan mogelijk een (betere) gebruiksaanwijzing worden verschaft. Ik zie met regelmaat met name professionele deelnemers die niet weten hoe een camera of microfoon aan te zetten en die geen goede wifi-verbinding hebben. Er is zeker ook nog ruimte voor verbetering van de techniek aan de kant van de rechtbank, zoals bijvoorbeeld de mogelijkheid om meerdere mensen tegelijk in beeld te hebben.

Op het gebied van de motivering van uitspraken heeft corona geen verandering gebracht, maar de toelichting op de beslissing om een zitting fysiek of via Skype te houden verdient in mijn ogen nog wel aandacht, zeker wanneer partijen onderling van mening verschillen of de rechter afwijkt van de mening van beide partijen. Het verschilt per rechtbank wie een dergelijke beslissing neemt en welke criteria hiervoor gelden. Dit wordt vaak ook niet toegelicht.

Openbaarheid

Het recht op openbaarheid betekent, zoals Giesen het kernachtig samenvat: 'iedere burger moet overal bij kunnen zijn als hij dat wenst'.³⁸ Tijdens de coronacrisis zijn de mogelijkheden daarvoor beperkt, zeker direct na 17 maart 2020.³⁹ Dit heeft kritiek op het aspect van openbaarheid opgeleverd.⁴⁰ Hammerstein meent dat aan die kritiek inmiddels tegemoet is gekomen.⁴¹ Als publiek of journalisten een zitting bij willen wonen, moeten zij zich nu aanmelden. Pre-corona kon publiek gewoon op de bonnefooi eens de rechtbank inlopen om te zien wat er gebeurt. Als publiek zich voor een fysieke zitting aanmeldt, is het mogelijk dat het toch niet aanwezig kan zijn, omdat de zittingszalen en het publieke gedeelte van de rechtbank maar een beperkt aantal mensen tegelijk kunnen ontvangen en partijen uiteraard voorrang hebben. Er is dus ook nu nog wel enige belemmering. Bij digitale zittingen is die beperking er niet en kan in beginsel iedereen die zich aanmeldt een link naar de zitting krijgen.⁴² Ook is er in coronatijd een groter aantal zittingen dan voorheen via livestream uitgezonden als daarvoor veel media-aandacht bestond. Dat draagt positief bij aan de openbaarheid.⁴³

Redelijke termijn

De redelijke termijn stond in civiele zaken ook pre-corona onder druk. Er is wel opgemerkt dat de achterstanden door corona verder oplopen.⁴⁴ Dat effect valt in civiele zaken nog mee. Slechts in enkele zaken moest de zitting in de eerste maand na corona worden afgezegd en opnieuw worden gepland, waardoor partijen langer dan gebruikelijk moesten wachten op een zitting. Toen zittingen weer mogelijk werden, leverde dit tijdelijk een stuwmeer aan te plannen zittingen op, waardoor het kon zijn dat partijen tijdelijk langer op hun zitting moesten wachten dan gebruikelijk vóór corona. In de meeste zaken is direct na 17 maart 2020 voortgang in de procedure geboekt door, als een mondelinge behandeling niet mogelijk was, een tweede schriftelijke ronde te gelasten. Hierna kan dan vonnis worden gewezen, tenzij partijen alsnog vragen om een zitting of de rechter dit voor een goede beoordeling van de zaak noodzakelijk vindt. Het is mij op dit moment niet duidelijk

ming van regie van de rechter en de mogelijkheden rondom de mondelinge behandeling?', *TCR* 2019, afl. 3, p. 130.

31 Hier verwees ik naar in noot 9.

32 Rb. Gelderland 19 oktober 2020, ECLI:NL:RBGEL:2020:5843.

33 Hammerstein 2020, onder 'Enkele opmerkingen over "digitale" zittingen'; Droogleever Fortuyn 2020, p. 15.

34 Hammerstein 2020, onder 'Enkele opmerkingen over "digitale" zittingen'; Droogleever Fortuyn 2020, p. 12.

35 Droogleever Fortuyn 2020, p. 12.

36 Jansen 2020, p. 2532; Hammerstein 2020, onder 'Enkele opmerkingen over "digitale" zittingen'; Droogleever Fortuyn 2020, p. 12-13.

37 Zie bijvoorbeeld de twitteraccount van rechter Erik Koster, @frerik_koster, die zijn ervaringen daarop heeft beschreven.

38 Giesen, *Asser Procesrecht I* 2015/338.

39 Dordonat-Breeuwsma, Van der Laan, Schellekens & Smits 2020, p. 24-33, aldaar p. 27.

40 Hammerstein 2020, onder 'Openbaarheid'; De Boer e.a. 2020, p. 600; Droogleever Fortuyn 2020, p. 14.

41 Hammerstein 2020, onder 'Openbaarheid'.

42 Dordonat-Breeuwsma, Van der Laan, Schellekens & Smits 2020, p. 28-29; Jansen 2020, p. 2534.

43 Dordonat-Breeuwsma, Van der Laan, Schellekens & Smits 2020, p. 28.

44 De Boer & De Monchy 2020, p. 2654.

in hoeveel zaken na een tweede schriftelijke ronde alsnog een mondelinge behandeling plaatsvindt. Als dit gebeurt, heeft dit vertraging en hogere (proces) kosten tot gevolg die mogelijk voorkomen hadden kunnen worden als een mondelinge behandeling na antwoord wel mogelijk was geweest. De achterstand in zaken waarin op een vonnis werd gewacht, is in die periode vrijwel volledig ingelopen.

Een goede instructie van de rechter voor de mondelinge behandeling of re- en dupliek – bijvoorbeeld het voorleggen van concrete vragen die bij de rechter leven, onderwerpen waarover hij meer informatie van partijen wenst of stukken die de rechter nog van belang acht en wenst te ontvangen – kan ook bijdragen aan snelheid doordat de rechter zo sneller informatie krijgt over door hem relevant geachte punten.

De Skype-zittingen hebben een positieve invloed op de redelijke termijn en de kosten. Zo hebben de ondervraagde advocaten als voordelen genoemd dat reiskosten worden uitgespaard, dat er minder wachttijd is voor de zitting en dat een dergelijke zitting efficiënter is

De Skype-zittingen hebben een positieve invloed op de redelijke termijn en de kosten. Zo hebben de ondervraagde advocaten als voordelen genoemd dat reiskosten worden uitgespaard, dat er minder wachttijd is voor de zitting en dat een dergelijke zitting efficiënter is.⁴⁵ Aan die efficiency draagt mogelijk bij de hiervoor genoemde discipline die partijen bij het spreken in acht moeten nemen en dat partijen wordt gevraagd 24 uur tevoren hun pleitnota in te sturen, zodat partijen daarvan voorafgaand aan de zitting kennis kunnen nemen en deze niet op de zitting hoeft te worden voorgelezen. Hiermee kan mogelijk ook in fysieke zittingen tijdswinst worden geboekt. Doordat zittingen efficiënter verlopen, de reistijd minder beslag op de agenda's van gemachtigden legt en geen rekening hoeft te worden gehouden met de zalen-capaciteit, kunnen zittingen mogelijk ook op kortere termijn worden gepland.⁴⁶ Als descentes door een zitting per video kunnen worden vervangen, zou dat ook tijdswinst kunnen opleveren. Zeker als het beroep op de rechter – zoals verwacht – zal toenemen, is het belangrijk nu na te denken welke opgedane ervaringen kunnen bijdragen om die toename het hoofd te bieden.⁴⁷

Waarheidsvinding

Rechterlijke beslissingen moeten zoveel mogelijk berusten op een correcte vaststelling van de feiten.⁴⁸ Als nadeel van een zitting via videoverbinding wordt genoemd dat de deelnemers geen volledig overzicht hebben van de ruimte en de personen die aan de zitting deelnemen.⁴⁹ Dit kan natuurlijk nadrukkelijk voorafgaand aan de zitting worden gevraagd en ik zou hopen en verwachten dat de meeste mensen

– en zeker als er gemachtigden bij betrokken zijn – hier naar eerlijkheid op antwoorden. Bij de meeste zittingen is dit naar mijn inschatting dus geen groot probleem. Het speelt evenwel sterker bij getuigenverhoren, waarbij externe invloeden lastig zijn waar te nemen en dus niet kan worden voorkomen dat een getuige wordt beïnvloed, hetgeen negatieve consequenties voor de waarheidsvinding heeft.⁵⁰

Ook wordt als nadeel genoemd dat lichaamstaal minder goed kan worden waargenomen.⁵¹ Mits partijen een goede camera hebben en goed in beeld zijn, gaat er volgens mij weinig non-verbale communicatie verloren.

Hiervoor is besproken dat (fysieke) descentes voor een deel vervangen kunnen worden doordat hetgeen de rechter met eigen ogen wil zien, via de videoverbinding door partijen in beeld kan worden gebracht. De rechter zou in het tussenvonnis waarbij een mondelinge behandeling wordt bepaald aan partijen kunnen vragen om aan die zitting deel te nemen op een locatie waar ze dergelijke live-beelden kunnen tonen. Dit zou wellicht positief bij kunnen dragen aan waarheidsvinding.

Conclusie

Ten gevolge van de getroffen coronamaatregelen zijn enige tijd zittingen uitgesteld, zijn zittingen vervangen door een extra schriftelijke ronde van re- en dupliek en konden derden (waaronder journalisten) geen zittingen bijwonen. Dat heeft een negatief effect gehad op de toegankelijkheid, het recht op een eerlijk proces, de redelijke termijn waarbinnen uitspraak moet worden gedaan en de openbaarheid van de rechtspraak.

Inmiddels speelt dat echter niet meer en ondanks het feit dat we nu in een derde golf zitten, heeft de Rechtspraak een modus gevonden om die negatieve effecten voor een groot deel te neutraliseren. Zittingen, waaronder mondelinge behandelingen na antwoord in bodemzaken, vinden weer plaats – niet altijd fysiek, vaak nog met een videoverbinding via Skype – en derden kunnen voor een belangrijk deel weer bij zittingen aanwezig zijn. Een Skype-zitting is wennen voor advocaten en rechters: het vereist discipline en een strakke regie. Maar er kan meer dan nu nog wordt gedacht: er kan tussentijds overleg tussen advocaat en cliënt plaatsvinden, er kunnen stukken worden getoond en er kan worden geschikt. Wellicht is het behulpzaam als daarvoor voor de (professionele) deelnemers een gebruiksaanwijzing komt.

Er zijn ook blijvende nadelen, zoals het ontbreken van zicht op de volledige ruimte waarin de deelnemers zich bevinden en de verminderde non-verbale communicatie. Die nadelen acht ik beperkt, zeker als die worden afgezet tegen de voordelen die Skype-zittingen (ook) post-corona kunnen hebben op de kwaliteit van het civiele proces. Door partijen de mogelijkheid van een Skype-zitting te bieden kan een positieve bijdrage worden geleverd aan de toegankelijkheid en deformalisering van de rechtspraak; de eerste stappen richting *online courts* zijn gezet. De rechter zal daarbij goed moeten motiveren wanneer voor een fysieke of Skype-zitting wordt gekozen wanneer partijen onderling van mening verschillen of de rechter afwijkt van de mening van beide partijen. Skype-zittingen zouden ook kunnen bijdragen aan

45 Dordonat-Breeuwsma, Van der Laan, Schellekens & Smits 2020, p. 29-30; Droogleever Fortuyn 2020, p. 11-12.

46 Dordonat-Breeuwsma, Van der Laan, Schellekens & Smits 2020, p. 29-30.

47 Van Dijk & Bauw 2020, p. 25.

48 R.H. de Bock, *Tussen waarheid en onzekerheid* (diss. Tilburg), Deventer: Kluwer 2011, p. 60; Van der Kraats 2017, p. 162.

49 Hammerstein 2020, 'Enkele opmerkingen over "digitale" zittingen'.

50 Hammerstein 2020, 'Enkele opmerkingen over "digitale" zittingen'; Jansen 2020, p. 2531-2533.

51 Hammerstein 2020, 'Enkele opmerkingen over "digitale" zittingen'; Droogleever Fortuyn 2020, p. 12.

afdoening binnen een redelijke termijn, doordat ze sneller kunnen worden gepland en efficiënter zijn. Dat laatste komt mede doordat pleitnota's op voorhand worden opgestuurd en gelezen, zodat ze niet meer hoeven te worden voorgedragen. Dat zou ook bij fysieke zittingen kunnen worden ingevoerd. Descentes zouden mogelijk voor een deel kunnen worden vervangen door Skype-zittingen, doordat partijen tijdens de mondelinge behandeling direct in beeld kunnen brengen wat de rechter wenst te zien om te kunnen oordelen. Dit draagt bij aan de waarheidsvinding en de afdoening binnen een redelijke termijn. Het maken van een instructievonnis door de rechter voor de mondelinge behandeling, waarvan tijdens corona gebruik is gemaakt, kan ook bijdragen aan de toegankelijkheid en de snelheid. Ook draagt bij aan de toegankelijkheid dat het mogelijk is geworden om via (beveiligde) e-mail met de gerechten te communiceren en dat gedaagden een extra mogelijkheid hebben gekregen om in kantonzaken te reageren, namelijk mondeling per telefoon of via e-mail. Livestreams van

zittingen en de ruime mogelijkheid voor publiek om aan Skype-zittingen deel te nemen, dragen bij aan de openbaarheid.

Ik hoop dat de maatregelen die in deze noodsituatie zijn getroffen en die een positief effect kunnen hebben op de kwaliteit van het civiele proces in het post-coronatijdperk, worden behouden, verbeterd en uitgebouwd

Ik hoop dat de maatregelen die in deze noodsituatie zijn getroffen en die een positief effect kunnen hebben op de kwaliteit van het civiele proces in het post-coronatijdperk, worden behouden, (met behulp van verder onderzoek) verbeterd en uitgebouwd.

Recht van onderop

Antwoorden uit de rechtssociologie

Vragen uit de maatschappij...

Hoe worden nieuwe wetten gemaakt en welke rol spelen ambtenaren achter de schermen van het wetgevingsproces?

Worden wetten wel nageleefd en waarom zijn sommige vormen van handhaving effectiever dan andere?

Hoe staat het met de praktijk van het politiewerk en hoe passen ambtenaren de regels toe?

Wanneer en hoe wordt er geprocedeerd en worden de rechterlijke uitspraken vervolgens nageleefd?

Wat weet de burger van het recht en hoeveel vertrouwen heeft hij in het recht en de rechtspraak?

Bereikt nieuwe wetgeving eigenlijk wel het beoogde en gewenste effect? Kortom wat is de betekenis van wetgeving of rechtspraak in het dagelijks leven van burgers, bedrijven en organisaties?

In Recht van Onderop geven rechtssociologen antwoord op al deze vragen.

ISBN: 978-90-6916-776-3
Auteurs: M.L.M. Hertogh, H.A.M. Weyers
Pagina's: 514
Druk: 1e druk 2011
Prijs: € 52,00